

אָרם נָע

אבא ואמא בישלו דייסה

הבחור שהתקשר אלי טלפונית לקביעת פגישה הציג את עצמו בשם אהוד. הוא סיפר שהופנה אלי עלידי חבר שהיה בטיפולי וביקש לברר את בקיאותי בנושא המעמד האישי.

"תוכלי לקבל אותי עוד היום?" שאל בקול נסער. התברר לי, תוך שיחה קצרה, שהוא נמצא בעיצומם של הליכי גירושים. הוא אב לתינוק בן עשרה חודשים ולפני כחצי שעה יצא מדיון משפטי בו נקבעו לו הסדרי ראייה מצומצמים ביותר. הוא נשמע מיואש לחלוטין ואף ציין באוזני כי לאור ניסיונו עד כה, הוא משוכנע כי המערכת הטיפולית והמערכת השיפוטית פועלות כנגד גברים ותומכות באופן טוטלי בנשים, וכי אלמלא ההמלצות שקיבל על אודותי היה ודאי בוחר לעצמו מטפל גבר.

קולו היה נעים, ויכולתי להבין את מצוקתו. עניתי כי אוכל לראותו בערב הבא. למחרת נכנס לחדרי בחור נאה בן שלושים ואחת לבוש ג'ינס וטריקו, שנראה מבוגר מעט לגילו. ניכר היה כי הוא נתון במצוקה רגשית וכלאימת שנגע בנקודה רגישה נתלחחו עיניו. כדי להסתיר את רגשותיו היה עובר לטיעונים אינטלקטואליים שהיו הופכים לטענות, האשמות והתנצחות על עקרונות של צדק. ועם זאת התרשמתי מרהיטות דיבורו, ממבטו הישיר ומיכולתו ליצור קשר מייד.

אהוד הגיע לטיפולי כשבנו נועם היה בן עשרה חודשים. יום קודם נפסקו לו בביאת המשפט הסדרי ראייה של פעמיים בשבוע, בכל פעם שעתיים וחצי ובכל שבת שנייה לארבע שעות, כנהוג לגבי תינוקות. בשיחה התברר כי לפני שלושה חודשים נפרד מאשתו ועבר להתגורר בדירה שכורה בת חדר.

אהוד סיפר לי כי בימי נישואיו הוא היה זה שקם בלילות, האכיל את התינוק והחליף את חיתוליו. אשתו חזרה בתום שלושה חודשים לעבודתה ואילו הוא, שהיה סטודנט בחופשות הקיץ והחגים, טיפל

בתינוק. הם גידלו את נועם בשוויוניות מלאה, ועד לפרידה נחשב לאב מעולה.

עתה נאסר עליו להלין את בנו בביתו אף לא בסופי שבוע, בשל חזקת הגיל הרך. הוא סיפר כי הדיון הבא נקבע לעוד חמישה חודשים ולפי השתלשלות העניינים בשטח והקפריזות של האם, ייווצר מצב בו יראה את נועם פחות ופחות. הוא היה נזעם ונואש על שאין בכוחו להשפיע על המערכת הטיפולית והשיפוטית, וכל שכן על האם.

נועם שהה במעון עד שעה 16:00. אהוד ראה את בנו רק כאשר בא לבית האם, לכן רצה לתבוע משמורת על הבן, או לפחות משמורת משותפת. החשש הגדול ביותר שלו היה שבשל אישיותה של דנה, והצורך שלה בשליטה מוחלטת, ייפסק הקשר שלו, הרצוף והטוב, עם נועם.

כשהחלו הבעיות, החליט אהוד לפנות לבית המשפט למשפחה ולפקידי הסעד לסדרי דין בשירותי הרווחה. מכיוון שלא נפתח עדיין תיק בבית המשפט והוא לא הופנה עדיין עלידי שופט, לא היה יכול לקבל ייעוץ וטיפול. רק לאחר קביעת מועד לדיון ופניית השופט לתסקיר נקבעו לו הסדרי ראייה מצומצמים. כשבא לביתה של דנה, האכיל את התינוק, אסף אותו מהמעון, רחץ אותו ושימש כשמרטף בעת שדנה יצאה לעיסוקיה. לכאורה, הכול התנהל כשורה.

ואולם משרצה לקחת את נועם לדירתו או לבית הוריו, הוא נתקל בסירוב מוחץ, במריבות ובהתחמקות. הסדרי הראייה בשבת לא תמיד התקיימו ובעת המריבה האחרונה איימה דנה כי תתנקם בו דרך הילד על שעזב אותה. "מה שאני מספר לך אולי נראה לך כלקות מספר אגדות, אך האמיני לי. זוהי המציאות שלי," אמר אהוד.

האמנתי לכל מה שאמר. הסברתי לו שברוב המקרים בניהוזוג, במיוחד בתקופה הראשונה של משבר הגירושים, אינם מסוגלים לתקשר ולהגיע להבנות ולעתים על גורמים חיצוניים להתערב.

רצונו של אהוד בעצות ממשיות בנושא חזקת הגיל הרך (כיצד להתנהג, איזה עורך דין לשכור), כמעט והכתיב את אופי פגישתנו. אמרתי לו כי שאלותיו יקבלו מענה במועד המתאים, אך קודם כול עלי להכירו טוב יותר, אותו, את דנה ואת ההיסטוריה הזוגית שלהם.

אהוד הכיר את דנה אצל ידידים. היא הייתה מבוגרת ממנו בשלוש שנים, בחורה נאה ומושכת, בעלת קסם רב, מסתורית כלשהו ומרוכת שיגיונות, ובעלת להט מיני. כשחזרה אחריו באינטנסיביות, עמד אהוד במרכז עולמה. היא פינקה אותו, התרכזה באהבתה אותו והפתיעה אותו חדשות לבקרים. עתה, משחשב על כך, ראה כי למרות שלא היו ביניהם ויכוחים או מריבות בתחילת הזוגיות, הכול נשק עלפיה: עלפי רצונה עברו לגור ביחד. היא פשוט עברה לגור בדירתו. אהוד היה בשנת לימודיו האחרונה כסטודנט לאלקטרוניקה ודנה עבדה בתפקיד ניהולי בחברה מסחרית. לדנה כמעט לא היו חברות ואילו אהוד היה מוקף חברים. הוא אפילו צמצם את קשריו עם ידידיו ועם חברה קרובה בשל קנאתה של דנה. גם הקשר של דנה עם הוריו התחיל ברגל שמאל.

לאחר מספר חודשים של מגורים משותפים דנה נכנסה להריון (למרות שידע שהיא נוטלת גלולות). בהיותה בחודש הרביעי נישאו. הוא שכנע את עצמו כי הוא שלם עם ההחלטה. דנה הייתה בת שלושים ושלוש, והפלה לא עלתה כלל על הפרק. הנישואים נערכו עלפי תכנונה, עיצובה ורצונה. מיד לאחר הטקס והמסיבה, באה אליו בטענות: הוריו ואחיו לא התנהגו כראוי במסיבה, הוא לא שיבח את מסיבת הריקודים וגם לא רקד אתה מספיק. גם המתנות שהביאו חבריו לא נשאו חן בעיניה.

המתח הלך וגבר. אהוד הרגיש כי דנה שאחרי הנישואים אינה דנה שלפניהם. עד כה היה עסוק בלימודיו, עתה התגלתה לו אשה אובססיבית. הבית היה חייב להיות נקי ומבריק, והיה עליו לעזור בניקיון. האופן בו ניקה לא סיפק אותה. כשיצאו לחופשה הייתה רבה אתו על דברים זניחים. במריבות ובהתפרצויות של כעס היה זה הוא שוויתר, שהתנצל. יותר ויותר היה לו קשה להרגיע אותה.

הלידה עברה בטוב. נועם הוא ילד שקט וחייכני. דנה הייתה במתח רב סביב מטלות הרחצה וההאכלה של התינוק. אהוד עזר, הרגיע וטיפל. הם תפקדו סביב הילד וסביב העבודה. בשבתות סירבה דנה לארח את בני משפחתו. קשה היה לו להשביע את רצונה, הקשר ביניהם התמקד

בתינוק. רצונו במגע ובמיץ נתקל בסירוב וחדל בהדרגה. אהוד הציע שילכו ליעוץ נישואין כדי להחזיר את האינטימיות לחייהם וכדי לפתור את חילוקי הדעות סביב הקשר עם משפחתו, אך דנה סירבה. הוא חדל לעניין אותה. כאילו מיצתה את הקשר עמו ועתה תפס נועם את כל עולמה.

אהוד הרגיש יותר ויותר זר בביתו. הוא חש שעשה את טעות חייו כשבחר בדנה. מחוסר יכולת לשוחח אֶתה דיבר עם חברים. הוא הבין כי התחתן מבלי שהכיר את אשתו, מבלי שביססו את מערכת היחסים שלהם. הוא לא היה מוכן להמשיך בכך רק בגלל נועם, למרות אהבתו העזה לבנו.

הוא ניסה לשוחח אתה, אך ללא הצלחה. אהוד היה קל שיחה, אך במחיצתה נעצר דיבורו. כאשר אמר לדנה כי הוא רוצה להיפרד, לקח את האחריות לפרידה על עצמו, ואמר כי אין הוא בשל לחיים משותפים. הוא הבטיח לה עזרה מלאה בגידולו של נועם. "יש לך אשה אחרת?" חקרה אותו. הוא הכחיש והיא האשימה אותו בבגידה, כעסה עליו. הוא ביקש שתניח לו, והיא התחננה על נפשה. הוא ביקש לשתף את אמה שלא הייתה מעורבת בחייהם, שכן גרה רחוק. אך היחסים בין דנה ואמה היו קשים. נתק של שנים הפריד ביניהן. הוא הציע לפנות למטפל זוגי. דנה סירבה. מאידך גיסא לא ויתרה על "השיחות" המתישות. ביום ובלילה לא הרפתה ממנו. הצורך שלו להימלט גבר. ערב אחד, לאחר מריבה סוחטת, לקח כמה מבגדיו והלך להוריו. ימים מעטים לאחר מכן עזב את הבית.

דנה הייתה בלתי מובנת לאהוד מלכתחילה. עד היום אין אהוד מבין את אישיותה, את התנהגותה ואת מניעיה. כאשר הוא מנתח את השתלשלות הדברים, הוא יודע: אין הם מתאימים. התקשורת ביניהם מתאפיינת בהתפרצויות, הצפות וכעסים. הוא אינו מסוגל לחיות במתח מתמיד, בידיעה שמהו תמיד משתבש. הוא רוצה לחזור לעולמו הנינוח, עולם של שמחה, חברים ולימודים. הוא שקל להישאר עם דנה למען נועם, במעין הקרבה עצמית, אך המצוקה והדחייה היו חזקות ממנו. הוא נאלץ להימלט על נפשו.

”בנושא המשמורת בגיל הרך, אין לגברים סיכוי!” קבל אהוד בכאב ובהתרסה.

זה היה הנושא המרכזי בשיחותינו. הוא סיפר לי על תחושות האבל שפקדו אותו לפני שעזב את דירתם המשותפת. הפחד שיתק אותו. המחשבה על הפרידה מנועם ייסרה אותו. כאב לו שלא יוכל לראותו מדי יום, לחבקו, להרגיש את חום גופו, לשמוע את קולות הצחוק המגרגרים, לרוחצו. ריח הגוף החם של בנו הרך היה צף בזיכרונו כל לילה. בחלומות שפקדו אותו, בנו שלח לעברו ידיים ורגליים קטנות. כאשר דמיין אהוד את ערבי־שבת בלעדי ילדו, ליבו חישב להישבר. הוא היה בטוח שדנה תשתלט עליו והוא יסרב לראותו. באמצע הלילה היה עוזב את מיטתו כאילו אזל לו אוויר, יוצא להליכה מהירה או רץ מסביב לביתו.

אהוד תהה על סדרי עולם. מדוע אין דורשים מאמהות בעלות מקצוע להשתכר לפרנסתן? הוא כבר הוכיח את אבהותו, ומדוע אין מי שמאמין לו שהוא הורה בלי פגם? מדוע הגורמים המטפלים מחליטים רק עלפי התקדימים הידועים? הסדרי הראייה שלו עם בנו כללו שלוש שעות פעמיים בשבוע וארבע שעות כל שבת שנייה ולא סיפקו אותו כלל. אהוד סבר כי כאשר שני ההורים הם בעלי כושר השתכרות שווה פחות או יותר, הגבר מופלה לרעה. מדוע עליו לשאת בתשלום הבלבדי של דמי המזונות? הרי הוא סטודנט, שעובד בשעות הלילה. דמי המזונות שולמו ברובם עלידי הוריו.

אהוד היה מוצף. ניכר היה כי אינו מודע כלל לתהליכים הרגשיים העוברים עליו. הוא היה אדם רגיש, אינטליגנטי ביותר, שביקש לקבל תשובות, אך הקדים את המוקדם למאוחר. הוא ביקש לקבל הוראות הפעלה לכל נושא שהעלה. הבטחתי לו כי כל הנושאים שעלו – המזונות, המשמורת המשותפת – יידונו בהמשך.

בפגישתנו הראשונה הנושא היה סיום הנישואין והאבדנים שהביא עמו. בלית ברירה הנהן בהסכמה, אך היה לו קשה לדון רגשית בכל ההיבטים של סיפורו. הכעס על אשתו ועל בית המשפט שב והתעורר. הוא העלה לדיון את הסרט ”קרמר נגד קרמר”. ”מה היית עושה לו היית את המטפלת במקרה של קרמר נגד קרמר?” שאל. דנו יחד בסרט, תוך הקבלות למקרה שלו. אהוד הזדהה עם האב בעל

המסוגלות ההורית הגבוהה. הסבתי את תשומתליבו ליכולתו של קרמר לטפל בבנו מבלי להשמיץ ולו פעם אחת את האם. האם יוכל לנהוג באצילות כזאת, תהה, ואילו יחסים יתפתחו בעתיד בינו לבין דנה? כיצד ישפיעו על נועם?

כאמור, אהוד הזדהה מאוד עם קרמר הקולנועי, אך יכול היה גם להבין את מצוקתה של האם. קל היה לו להבין את האישה הדיכאונית, השקטה, שאמנם הייתה בעיניו אם ראויה, אך הזניחה את הטיפול במשבר האישי והזוגי ובשחיקת הנישואין. דמותה הייתה מובנת לו יותר מדמות אשתו התוקפנית, הסוערת, המשתלטת והבלתיצפויה. דרך הסרט יכולנו לדבר על חוסר אונים ועל אובדן שליטה בחיים.

אנשים רבים המפגינים שליטת יתר מחפים על פחד מאובדן שליטה הנובע מן הצורך להחזיר את הסדר לחייהם. הצורך בשליטה נובע מאובדן דרך, ממבוכה, מחוסר אונים ותסכול, הבאים לידי ביטוי בכעסים ובשתלטנות. כאשר אדם מבין שהוא פועל מתוך אימת חוסר היציבות, עליו יכול לבקש עזרה נפשית ולמצוא פתרונות חלופיים. עליו ללמוד לשלוט בכעסיו ובהתפרצויותיו ולהבין שלא על כל דבר יש לו שליטה, ועליו לקבל את המציאות ולהרפות.

במקרים אחרים, השליטה – או שליטת היתר – נובעת מפגם אישיותי – ממנגנון נפשי של ליקוי בדחיית סיפוקים מתוך נרציסיזם וריכוז בעצמי, או מתוך גירוי פנימי המעלה דחף שאינו ברשליטה. דחף זה עלול להשתלט על מחשבותיו ודחפיו של האדם באופן אובססיבי. כדי שהתנהגות בלתיצפויה תעלה על פני השטח ותשאיר את האחר פעור פה ונדהם, אין הכרח בגירוי חיצוני או באינטראקציה מסוימת, אם הפרעה נפשית זו הינה בדרגת חומרה עליונה ומתרחשת מדי פעם, הדבר קשה מאוד גם לאדם המתפרץ. אם התנהגות בלתימודעת זו שולטת בחייו ומשתלטת על אישיותו, היא הרסנית לסביבה ופועלת ככומרנג נגדו, שכן הוא אינו מודע להתנהגותו הבלתיצפויה ואינו מסוגל לקחת אחריות.

לעומת זאת, "השליטה הבלתישולטת" המתקיימת מתוך איזון נפשי היא הדרך הנכונה להגיע לשליטה חיובית ונכונה. היא נוצרת עלידי

שילוב רציונלי ורגשי, ללא כפייה, מתוך קבלת האחר, הבנה, שיחה ושכנוע. למעשה, "השליטה הבלתישולטת" מעידה על יכולת מנהיגות עצמית וזרימה במעגל החיים.

בעקבות שיחתנו על דרכי שליטה הבין אהוד כי דנה מגלה תוקפנות מתוך פחד לאבד שליטה, בשל אישיותה האובססיבית ובתגובה על עזיבתו.

גם אהוד ביקש שליטה, אם כי מסוג אחר. היה בו צורך דוחק לקבל מידע, ידע, הסברים. סקרנותו האינטלקטואלית הביאה אותו לחקור בעצמו את הנושא, בעזרתי ובעזרת בעלי ידע מקצועי. כאשר קרא חומר כזה, הצליח להבין מה שלא הבין עד אז.

אנשים רבים עשויים להשתמש בידע שרכשו למטרות מלחמה. את הפסקאות שלמדו, יטו לצדם בפרשנותם, ויביאו אותן כהוכחה לצדקתם. לא כך הייתה דרכו של אהוד. הוא חשב באורח חיובי – כיצד לשפר, כיצד לא להרע, וכיצד לעזור לילדו.

לאחר מספר שיחות היה לו קל יותר להבין את אישיותה של דנה. הוא אמר: "הפסקתי לשאול את עצמי למה היא מתנהגת כך, ולקבל את המציאות כפי שהיא, כולל את המציאות הפנימית שלה." עתה הבין אהוד את הנרציסיזם שלה – אותו מנגנון הסובב כולו סביב צרכיה ורצונותיה, את החרדה המוסווית בעשייה ובתפקוד אובססיביים, ואת הצורך בשליטה מוחלטת. הוא הבין גם את מודל ההתנהגות שלה המתבטא בריחוק/קרבה, אהבה/שנאה – יחסים של שחור ולבן, של התפרצויות כעס שגרמו לה בידוד חברתי.

אהוד הבין כיצד קווים אלה השפיעו והשתלטו על חייו. הוא תפס מדוע בתחילת היכרותם הוא היה היעד המרכזי של דנה. היא התקשתה להתמודד עם אישיותו האופטימית, הרואה את האחר, הזקוקה לידידות, להבעת דעות ובדיקתן. לכן הפך כל עניין לשדה כעסים ומלחמה ולמאבק על שליטה, הכנעה וניצחון.

יותר ויותר הבין אהוד שללא עזרה טיפולית דנה לא תוכל להשתנות. במקרים קשים של "הפרעת אישיות גבולית", עזרה וטיפול נקבעים עלפי עוצמת המצוקה. בהיעדר מודעות עצמית למצוקה ובתיעול כל האנרגיה למלחמה ולהאשמת האחר, טיפול לא יתקיים,

וגם אם יתקיים, לא תמיד מובטחת הצלחה טיפולית. כך למד להבין מדוע התנגדה דנה לייעוץ ולטיפול.

ביומיום, קשה היה לאהוד לקבל התנהגות כזאת, ואולם הבנת המנגנון הפנימי ודינמיקת היחסים ביניהם הקלה מעט על ההתמודדות השוחקת והפחיתה את המריבות בכל ביקור ועל כל אמבטיה. הבנה כזו עזרה לאהוד ללמוד לקחת מרחק ולהירגע, להתמודד עם הסיטואציות המתישות תוך הבנה כי אין מקום, במקרה שלהם, לסיטואציות של WIN-WIN, כי בכך יגביר את יצר המלחמה של דנה. מאידך גיסא, הוא לא היה מוכן לכניעה וביטול עצמי. הוא בחר באימוץ ההבנה העמוקה של מנגנון "השליטה הבלתישולטת", שמבוססת על ביטול הכוחניות וויתור על עקשנות לשמה. אהוד שוכנע כי עליו לבחור בדרך של הרגעת המצב בסיוע משא ומתן, בניסיון לשכך מאבקים, עימותים ומלחמות. הוא התחיל להבין את הצורך בחיפוש דרכים חלופיות להיות בקשר עם בנו בחמשת החודשים הבאים, עד לדיון המשפטי.

העומס על בתי המשפט ומסירתו של הילד לאמו לא הקלו על אהוד. אמנם החוק משתנה ומנסה לשקף תהליכים ולגלות רגישות לנושאים של שוויון מגדרי, אך אין הוא מתקדם בקצב התקדמות החיים המודרניים בתחום זה. משפט המפתח בקביעת משמורת הוא: "The best interest of the child" (סולניץ). * משפט זה כולל בתוכו הבטחה ליציבות ולהמשכיות בחיי הילד. במקרה של אהוד, יכולתו ההורית לא הובנה ולא התקבלה עלידי הגורמים המטפלים, למרות היותו אדם רגיש ובעל מסוגלות הורית מעולה.

כרבים אחרים, התקשה אהוד להבין את עקרונות הפעולה של ביהמ"ש למשפחה. בדמיונו תיאר כי כשיבוא לביהמ"ש, יציג את טענותיו באופן חופשי לפני השופט, והלה יבין מיד ויפסוק לטובתו, כי איך ייתכן אחרת?

כדי לפסוק, נזקק שופט ביהמ"ש לראיות. קולו של הלקוח אינו נשמע בדרך כלל בתחילת הדיון/נים אלא בשלב חקירת העדים. עורכי הדין הם המייצגים את הלקוח. דבריהם נשמעים, אך לא יתקבלו ללא חקירה של גורם אובייקטיבי. על כן יפנה השופט את הצדדים

לפקיד סעד לסדרי דין,* האמור עלפי החוק להגיש לביית המשפט תסקיר תוך 30 יום, או במועד שיקבע השופט. עליהם לגשת ללשכת הרווחה סמוך למקום מגוריהם ולקבוע מועד לפגישה. התסקיר ייערך ויכתב עלפי מקום מגורי הילדים והמלצותיו יישלחו לשופט עלפי הנחייתו.

בשנים האחרונות, עמוסים פקידי הסעד לסדרי דין עד למעלה מראשם. על הפונה אליהם להמתין לתסקיר ולדיון הראשון חודשים רבים, כך גם עד למועד דיון נוסף, אם ייקבע עלידי השופט. באותה תקופה יערוך פקיד הסעד לסדרי דין ביקורי בית, יהיה בקשר עם הגורמים המטפלים ויגיש המלצות משמורת והסדרי הראייה לביית המשפט, לאחר אבחנות והערכות.

פגישתו של אהוד עם פקידת הסעד לסדרי דין התקיימה בביתה של דנה והייתה קצרה ביותר. היא לא נפגשה עם הוריו או עם שכנה שיכלה לתמוך בדבריו. הוא לא ידע מה שמעה הפקידה מפיה של דנה. המלצותיה לסדרי הראייה היו מצומצמות ביותר. לכן נותר לו רק לפנות לעורך דין שיילחם עבורו, יגיש בקשה נוספת לשופט ויבקש משמורת על הקטין. אולי כך תבין כי בנם אינו רכושה הבלעדי. הוא קיווה שבאמצעות המאבק יצליח לראות יותר את בנו, ומחוץ ל"טריטוריה" של אמו.

"בנושא המשמורת אין לגברים סיכוי!" חזר ואמר אהוד בהתרסה. ביררנו ומצאנו שאכן, לאם יש יתרון מיוחד בעיני החוק, גם אם האב הוא בעל מסוגלות הורית* כמוה. רק במקרים שהילדים נתונים בסיכון או במקרים של חולי נפשי ובעיות נפשיות קשות של האם נשקלת העברת המשמורת לידי האב, גם זאת לאחר בדיקות מסוגלות הורית*.

* פקיד סעד לסדרי דין: עובד סוציאלי הממונה מטעם ביית המשפט או ביית הדין הרבני כדי לתת המלצות בדבר משמורת הקטינים והסדרי הראייה. לעתים מעניק ביית המשפט לפקיד הסעד סמכות לקבוע את הסדרי הראייה ולשנותם עלפי הצורך. הדו"ח אותו מגיש פקיד הסעד נקרא "תסקיר".

* מסוגלות הורית: בדיקה הנערכת במקרה בו שני ההורים תובעים משמורת על הקטינים או במקרים חריגים אחרים. בדיקת זו כוללת מבחנים פסיכולוגיים,

אמנם המבחנים הפסיכודיאגנוסטיים של המסוגלות ההורית אינם מצליחים תמיד לשקף את המצב האמיתי והאישיותי של אנשים בעלי קווים של אישיות גבולית. אם הילדים מסוגלים להתבטא, נערכות בדיקות אינטראקציה של כל הורה עם הילדים. אולם נועם היה תינוק ולא הייתה אפשרות לראיין אותו. אהוד חיך ואמר כי בדיקות פסיכודיאגנוסטיות חייבות להיערך כחלק מחוזה הנישואין של בניהוג. זאת הייתה הפעם הראשונה ששמעתי אותו מתלוצץ.

עתי נפתחה הדרך לבדוק יחד את הרווח וההפסד שבמהלכים המשפטיים. במילים כמו "משמורת", כמו "בדיקות מסוגלות הורית", ועוד, טמונות סכנות שיש לבחון. הגישות המיליטנטיות עלולות להזיק לאם שברירת. להרעה כזו תהיה השפעה על התינוק, ובוודאי גם על טיב היחסים בינו לבניה, שהיו קשים ביותר גם ללא הסלמה. שקלנו יחד את הנזקים העלולים להיגרם לנועם ולמערכת המשפחתית אם ייפתח מאבק. הדיון נקבע לעוד חמישה חודשים.

אהוד הבין כי עליו לעבור את הזמן שנותר עד הדיון בשקט ובמתנות ככל שניתן, כי קרוב לוודאי שכל בקשה או דרישה מצידו תגרום למריבה שתסתיים בנתק טלפוני. הוא פקד על עצמו להתאזר בסבלנות, לבוא לביתה של דנה לעתים קרובות, לקחת את נועם לטייל בעגלה, ולצרף גם את הוריו לביקורים ולטיולים עם נועם. הוא קשר קשר סדיר עם גורמי הרווחה, אלה אשר המליצו על הסדרי הראייה, מבלי שהכירו את המערכת הזוגית וההורית, וקיווה שיוכלו לגשר בינו לבין דנה בנושאים מעוררי המחלוקת. עליו להבין את מצבה של דנה, אמר לעצמו, להתייחס אליה ביתר חמלה, להפריד בין תסכולו והרגשת כישלונו בבחירתה לבין אבהותו, ולפעול למען חיזוק הקשר שלו עם נועם, כדי שיוכל להמשיך ללוותו כדמות משמעותית בחייו.

לשיחה הבאה הוא בא בתחושה של הקלה, אך הייתה זו הקלה זמנית. הוא ניסה להרגיע את דנה, להחמיא לאמהותה. אך כלאימת שהיה נחמד, התעוררו בדנה אשליה כי תצליח להחזירו הביתה.

אישיותיים ומבדקי אינטראקציה בין כל הורה וילדיו. בסופה ניתנת המלצה לעניין המשמורת, הסדרי הראייה והמלצות טיפוליות.

דיברנו על הצורך להציב מטרות וסדר עדיפויות לפתרון. אהוד הבין שעליו לשמור על כוחותיו, לאזן את המאבק בין השכל והרגש, ולפעול בחוכמה כדי להשיג גירושים פורמליים, דבר שהיה חשוב לו מאוד.

בשיחות אלו אמר אהוד כי למד על עצמו, הבין את עצמו וחיזק בלבו את החלטתו להתגרש, אף שקיבל אותה מתוך מצוקה רגשית. עתה בגר והוא בטוח כי הקשר הזוגי הבא שלו יצליח. אהוד התגבש, הבין את החוקים ואת דרכי ההתנהלות, הפך יותר ריאלי, חרף כאבו והתרסותו על קיפוח אבות בישראל. הוא הגיע למסקנה כי לא ינהג עוד כדון קישוט אלא בשיקולדעת.

הסברתי לו מהי "חזקת הגיל הרך". הגיל הרך מתייחס לגיל הינקות (שנה עד שנתיים בהתאם להתפתחות הילד), ולילדות המוקדמת (מגיל שנה עד סיום הגן). אם ההליכים בביטחון המשפט לא יסתיימו לרצונו, יהיה עליו לפנות למגשר, יעצתי לו, כי הקשר שלו עם בנו יינזק אם יתקיים באווירה מלחמתית. את נושא המשמורת המשותפת יש להעלות רק אם כלו כל הקיצין, ולהסיר דרישה זו מעל הפרק, אם ישיג הסדרי ראייה יותר רחבים, שיכללו לינה.

אהוד המשיך להגיע אלי לפני ואחרי הדיונים המשפטיים כדי לקבל ייעוץ והדרכה עלפי הצורך עד לסגירת התיק המשפטי. בהדרגה הורחבו הסדרי ראייה. ברבות הזמן התחתן ונולדה לו בת. מספר פעמים חזר אלי כדי לפרוק את תסכוליו בשל הקשר עם נועם, שלא התפתח עלפי ציפיותיו. הוא היה בטוח כי נועם חושש מאמו ולכן אינו מפתח אתו ועם משפחתו קשר טבעי ומלא. הוא ניסה לשוחח עם נועם על תחושותיו, אך הילד נאטם. לבסוף הגיע להחלטה לא להציק לו עוד. הוא חדל לכפות על נועם ללון בביתו. כשהיה מבקש ממנו להישאר, היה נעתר, ולפעמים סירב. כשבתו גדלה, הרגיש אהוד מפנה לטובה. נועם שהה בביתו והעניק לאחותו אהבה רבה. עברו שנים. הקשר ביני לאהוד נקטע. מדי פעם שלח אלי מטופלים ודרישות שלום, אך אותו עצמו לא ראיתי. הוא גם לא התקשר אלי טלפנית.

יום אחד צפה נועם בבית אביו בתוכנית טלוויזיה בערוץ 2 בהנחייתי, בנושא ילדי גירושים. בתוכנית רואיינו ילדים והוריהם הגרושים, ואני הנחייתי ופירשתי את הראיונות. אשתו של אביו, שצפתה אתו בתוכנית, סיפרה לנועם כי אביו היה בזמנו בטיפולי. "זה היה כשהיית בן שנה. הטיפול נמשך מספר שנים ונפסק מזמן." סקרנותו של נועם התעוררה, וכשהציע לו אביו לבוא אתו לשיחות, הסכים.

אהוד ביקש לפגוש אותי עם נועם, שעמד לחגוג בר מצווה. שמחתי להכיר את הנער יפה התואר, הרציני והמתעניין. אהוד רצה לתכנן במשותף את השמחה ולקחת אותו לטיול לחו"ל. אמו של נועם נתנה את הסכמתה. שלא כבעבר, נועם הרבה לריב אתה, התווכח אתה והתפרץ כלפיה. דנה הופתעה מעוצמות כעסו, מהסתגרותו ומעיצבונו. היא ואהוד הגיעו למסקנה כי מריבות בגיל ההתבגרות הן עניין שכיח, ובכל זאת נחוצה להם עזרה. בחודשים האחרונים התיידדה דנה עם יעקב, הבוס שלה בעבר, שהתאלמן. יעקב הרבה לנסוע בעולם לרגל עסקיו ומדי פעם היא הצטרפה אליו. הוא סעד בביתם, אך הם גרו בדירות נפרדות. נועם, כילד הורי, סיפר כי אמו יותר שקטה, אך דאג למקרה שמערכת היחסים בין אמו ויעקב לא תצלח.

ביקשתי מאהוד לספר על עצמו. הוא סיפר כי הוא אב לשתי בנות, נורית בת העשר ויעל בת השש. היחסים בינו לבין נועם ובין נועם למשפחתו טובים. הוא למד ממני רבות בשיחותינו, אמר לי, ולאורך השנים הבין תהליכים וניסה ליישם. היה מתח רב סביב הסדרי הראייה, החופשות והחגים, והוא ניסה להקל על נועם, שהיה ילד רגיש. נועם לא שיתף אותו במה שקורה בבית אמו. כאשר שאל את נועם למה הוא עצוב, הוא הכחיש, או שפטר זאת בלא כלום. היו להם ימים יפים והיו תקופות של מתח. כאשר התחתן בשנית, ניתק הקשר בינו לנועם למשך שלושה חודשים.

כשנועם היה בן תשע, עזב אהוד את הארץ לשנתיים עם אשתו ובתו התינוקת ונסע לארצות הברית ללימודים ועבודה. הוא הזמין את נועם אליו, אך הילד סירב לבוא, לכן ביקר אהוד בחופשות בארץ. מאוחר

יותר סיפר לי אהוד (שלא בנוכחות נועם) כי נועם הסביר לו שאינו יכול להשאיר את אמו לבדה, וכי היא פוחדת שאביו יחטוף אותו ולא ייתן לו לשוב לישראל. באמצעות עורך־דין ניסה אהוד לפתור את הבעיה במתן ערבויות, אולם הדבר לא עלה יפה. משחזר אהוד ארצה, התהדקו היחסים. נועם היה בגיל ההתבגרות, נער עצמאי, מבין עניין, שרצה להכיר את אביו. "אנו זקוקים אחד לשני," אמר אהוד. ולי אמר: "ישנם נושאים שהיינו רוצים להתייעץ אתם עליהם יחד, ואת תוכנית הטיפול את תקבעי." סיכמנו על מפגשים ביחד ולחוד, לפי התפתחות הטיפול והצורך.

באחת השיחות בינינו סיפר לי נועם על השנים בהן היה הקשר עם אביו עצור ומקוטע והתקיים רק בשל עקשנותו של האב ובניגוד לרצונו שלו. במקביל תיאר לי את מערכת יחסיו עם אמו, על חקירותיה ("מה היה אצל אבא? כיצד נראית אשתו? איך הילדות הקטנות?") הוא השתוקק להרחיק מעליו את לחצה של אמו, אך חשש לענות לה בגסות. על נסיעה לאביו בעת ששהה בחו"ל הוא לא העז לחשוב. לעתים חלם שהוא מבקש ממנה רשות לנסוע. אבל די היה להגות ברגע ההוא, לדמיין את מבטה המופתע, ומיד חש בעלבונה, ואשמה הייתה מציפה אותו.

עלבונה של אמו נצרב בו, כאילו היה חלק ממנה. הוא ידע שהוא במלכודת שאינו יכול להיחלץ ממנה. לפעמים רצה לנחם אותה, להשמיץ את אביו, להבטיח לה שלעולם לא ילך אליו. לעולם לא ייטוש אותה. אחר כך התהפך בו לבו: הוא תלה את האשמה בה. כעס עליה, אבל התבייש בכפיוֹת־הטובה שלו.

כל זאת עלה כאשר ביקשתי שיקיים באוזניי שיחה דמיונית עם אמו, ויאמר לה את אשר על לבו. תוך ככי אמר לי: "אני לא מסוגל. אני לא יכול לומר לה שאני רוצה ללכת לאביו. היא תראה בכך בגידה, כפי שכבר אמרה לא פעם. היא תבכה. היא תהיה ברוגז אתי." יחסיו עם אביו היו בצל הדרמה הזאת והתפתחותם הייתה תלויה בהתרת הסבך של יחסיו עם אמו. יחסים של ילדים עם הוריהם הנשואים הם טבעיים – רבים, מתפייסים והחיים זורמים בטבעיות.

אולם בגירושים קשים, כאשר ההורים אינם מדברים ביניהם והילדים עדים לכעס, למתח ולהעדר תקשורת, הם תקועים בתווך, כשכל הורה מושך את החבל לצד הנגדי. במילים אחרות: הם נקרעים. כך קרה גם לנועם. יחסיו עם אביו התאפיינו באמביוולנטיות, בטענות לא מדוברות ובהעדר תקשורת תקינה ורצופה.

בזמן ששהה אצל אביו, רוחו של נועם הייתה נכאה. הוא לא נהנה משום דבר, שעות ארוכות לא יכול היה לסלק מזיכרונו את מראה אמו מנופפת לו לשלום. הבית של אביו היה בית שמח: אוכל טוב, מוסיקה וצחוקים. אהיותיו חייכו אליו ושמחו לקראתו. אך כל זאת העציב אותו עוד יותר.

השיחה בינינו נפסקה לרגע. נועם לא ידע כיצד להמשיך. פתאום אמר: "הלוואי שלא הייתה אוהבת אותי כל כך". אהבתה של אמו, על הקרבתה העצמית, הציקה לו. הוא העדיף שלא תאהב אותו כל כך. דיברנו על מהות האהבה. האם אהבה טוטלית, מוחלטת, הכוללת בתוכה הקרבה עצמית, היא האהבה לה אנו זקוקים? האם יש אהבה מתוך כוין, שמחה וזרימה?

נועם עבר לפתע ללשון עבר: "כשהיא אהבה אותי באותה אהבה מוחלטת, הרגשתי כי גם אני חייב לאהוב אותה אהבה מוחלטת." זה היה ההיגיון שנכפה עליו. באחת השיחות פרץ בבכי, נזכר בבכייה של אמו, כשיצא לבית אביו.

הוא זכר אירוע מבלבל מגיל שש: היה יום גשום. אביו בא לקחתו והוא סירב ללכת אתו. אחרי ניסיונות שכנוע באינטרקום ובטלפון שלא צלחו, נסע האב לדרכו. בה בעת, אמו הייתה צריכה לצאת לפגישה חשובה. בדרך כלל הייתה מחבקת אותו כאשר סירב לרדת אל אביו, הפעם כעסה עליו. הוא בכה.

שוחחנו על משמעות הבכי של הילד הרך, המגיב למעברים ולמצוקה בבכי. הבכי משמש פורקן למתח – stress, מרצה מצד אחד, מרגיז מצד שני, ובעצם בזמנית מבטא מחאה על הקשיים שההורים עורמים. מעניין שנועם אף פעם לא חשב כיצד הרגיש אביו כשדחה אותו. הוא היה מוטה לצד אמו, תמיד חשב כיצד היא תגיב כאשר תשמע שלא הלך לאביו, כיצד תגיב כאשר תשמע שכן הלך אליו.

מספר שיחות ניהלנו רק שנינו, נועם ואני. לפעמים לא היינו צריכים להגדיר את נושאי השיחה. הוא היה בא, מתחיל לדבר. הוא דיבר מתוך נפשו, ממשיך את קווי מחשבתו. ידע שאבין אותו.

כשנפשה הייתה מרה עליה, הייתה אמו נואמת באוזניו נגד אביו. "הוא בגד בנו", חזרה ואמרה לו, "הוא נטש אותנו כדרדר בשדה." "כל הגברים אותו דבר", הייתה מתייפחת. בסופן של השיחות המתישות, הייתה מחבקת ומנשקת אותו. הוא ניחם אותה, התחנן בפניה שלא תבכה.

הקשר עם אביו נעשה לו קשה יותר ויותר. מרגע הפגישה היה חושב על סוף הביקור, מייחל שהביקור יסתיים ויוכל לחזור לאמו, הסובלת בלעדיו. הוא חשב שלעולם לא יוכל לגמול לאמו על האהבה שהשפיעה עליו, הרגיש שהוא חב לה את חייו. השדר ששידרה לו כי "שנינו יחד חזקים מול העולם", הוטמע בו.

למרות הכול, הקשר עם אביו היה חשוב לו, אך לא עד כדי מריבה עם אמו.

לעתים יצאו הוא ואביו להליכות משותפות, נפגש עם חבריו של האב ועם ילדיהם. תחושתו הייתה מעורבת, אמביוולנטית. הוא אכן נהנה – לעתים אף היה גאה באביו, ולעתים כעס על עצמו על שהוא נהנה, על שהוא אוהב את אביו. המחשבה על החקירות שיצטרך לעבור בבית עוררה בו חרדה. הוא לא היה חזק דיו לומר לה להפסיק, ואסר על עצמו לשתף את אביו בקשייו.

כשאביו הכיר את אשתו החדשה נפסקו הביקורים לשלושה חודשים והתחדשו לאחר פניית אביו לבית המשפט. אמו שידרה לו "ש'אבא שוב בגד בנו".

"אין לך מה ללכת לשם. הם לא צריכים אותך", שיננה לו.

בהדרגה למד להתגונן, לשמור על עצמו, לא לספר לאמו מה קורה בבית אביו. למד לפטור את שאלותיה בתשובות שטחיות. היום הוא מודע לסבלו, ער לחקירותיה ומבין כי התמודדותו עם סיטואציות הגירוש לא הייתה נכונה. לא היה עליו לוותר על ביקוריו אצל אביו בתואנה שיש לו פעילות עם חברים. לעתים חשב, שאביו שמח על שנפטר מעונשו, ולעתים הצטער.

בשיחותיי עם נועם נהגתי להתערב רק כדי לשאול שאלות ממוקדות וענייניות. הצורך של נועם לשפוך את ליבו היה עצום. הוא השתוקק לספר דברים שנצטברו בליבו במשך שנים, שכן לא היה לו עם מי לדבר. את סבתו מצד אמו לא הכיר. את חבריו לא שיתף, למרות היותו חברותי ומקובל. את צרותיו שמר לעצמו.

עיניו דיברו אלי. נועם הרגיש שאני מבינה אותו, מגבה את רגשותיו ובאוזני הוא יכול לומר כל אשר על לבו.

בשלב זה הביע נועם הסכמתו לקיום שיחה משותפת עם אביו על יחסיהם. נועם ביקש שאכין את אביו לקראת השיחה. לשיחה שהתקיימה בינו לבין אהוד קראנו "שיחת איזון האהבה". נועם רצה לשמוע שאביו אוהב אותו, וכי גם אביו מבין שיחסים של הימנעות/קרבה וריחוק נידונים לתנודות ולסבל לכל הצדדים.

בשיחה המשותפת הגדיר אביו את אהבתה של דנה לבנה כ"אהבה חונקת" או "אהבה שאינה רואה את צרכיו של נועם ובאה מתוך צרכיה". נועם התנגד ואחרי כן שקע בשתיקה. זו הייתה שיחה מאוד משמעותית. אביו אמר לו שעד גיל בר המצווה לא רצה להכביד עליו בשיחות נפש, שלפעמים הרגיש שנועם ואמו הופכים לישות אחת בלתי נפרדת. הוא סיפר לנועם על עצמו ועל התהליכים הרבים שעבר כדי לקבל את המצב. הוא רצה להקל בכך על נועם, בידעו שנועם הוא כל עולמה של אמו. יחד עם זאת ידע שחייב להימצא מקום גם עבורו. לעתים היה נדמה לו שנועם שונא אותו, והוא הרי היה אב טוב, תמך כלכלית, טייל אתו, לימד אותו לרכוב על אופניים, עשה כל מה שביכולתו למענו. בוודאי היה עושה יותר, אילו הוא ודנה יכלו לגדל את נועם מתוך שיתוף פעולה.

"אני אוהב אותך מאוד", אמר אהוד לנועם, "לעתים זו אהבה מהולה בכאב, אהבה בלתי פתורה, קשה. אני יודע שהפסדתי את אהבתך המלאה. כל מה שהיה טהור, טבעי, הפך להיות כבד, מלא אשמה והתנגדות. היו שנים שהמחשבה על פגישה אֶתך עוררה בי חשש ומועקה, ואני יכולתי למשש את ההתנגדות והעוינות שליוותה אותך, נועם."

"אתה יכול לשאול את נועם אם הוא יכול להבין אותך, להתחבר לרגשות שלך", אמרתי לאהוד.

"אני מרגיש כמוך," אמר נועם, "אני מבין אותך ומסכים עם מה שאתה אומר."

"אולי תספר לי חוויות טובות שעברת עם נועם?" ביקשתי מאהוד. הוא הנהן ודבריו קלחו בקלות.

"נועם היה ילד אהוב על כולם, גם על אשתו, על בנותיו ועל חבריו. לנועם היה חבר בשם אלי, ילד שגם הוריו התגרשו. החבר הזה הצטרף אלינו לעתים בסופי שבוע. אמו של אלי חלתה במחלה ממארת ואביו לא התעניין בהם. נועם הביא אותו אלינו, ומאחר שהיה תלמיד מעולה, עזר לו בהכנת השיעורים. זאת הייתה הפעם הראשונה שהוא התנהג אתנו בחופשיות – הוציא אוכל מהמקרר, ביקש מאשתי שתכין משהו לחברו. כמה שהייתי גאה בו!"

נועם חיך וגילה כי היה לו נוח להביא את אלי אל אביו, כי ידע שאצל אביו ואשתו הכול יותר פתוח ואלי ירגיש שם טוב. הוא לא רצה "שאמא תיכנס לאלי לעצמות", ואחריכך תבקר אותו על הקשר שלו עם אלי.

הייתה זו נקודת מפנה. נועם העז לבקר את אמו. בהמשך השיחה דנו האב ובנו בטיול שיערכו שניהם בקיץ לארה"ב, עלפי בחירתו של נועם.

נועם סיפר כי אביו, הפציר בו מספר פעמים לבוא אליו בחופשות (בעת שחי בארה"ב). הוא לא נענה להפצרות. פתאום, התגעגע לאחיותיו, אולם כאשר הגיעה הזמנה מאביו, נבהל. בשיחת טלפון מאביו לאמו זרקה לו אמו משפטים שנגעו ללבליבו של קונפליקט הנאמנויות: "בטח יהיה לך יותר טוב באמריקה אצל אבא ולא תרצה לחזור אלי...". הוא לא יכול לעמוד בסבלה של אמו, ובמקום לנסוע לאביו נסע עם אמו לטיול באירופה.

כשאביו חזר ארצה, נועם כבר היה עסוק יותר בעצמו ובחבריו. עם זאת, ביקוריו אצל אביו תכפו. הוא הרגיש רצון להיות חלק ממשפחתו החדשה. עתה בא לבית אביו ללא לבטים. הוא פשוט התגעגע אליו ולבית הנורמלי, נטול המועקות, ששררה בו אווירת חופש נטולת מתח.

באחת משיחות ההמשך שלנו שאל אותי נועם לדעתי על אמו. הזכרתי לו שכאשר בא אלי לשיחה הראשונה, חשש לגורלה של מערכת היחסים בין אמו ליעקב והנה היא נמשכת. צפינו יחד בתכנית הטלוויזיה* אותה ביקש לראות אתי ולשוחח אתי עליה. הייתה זו קלטת של חכנית טלוויזיה על ילדים בגירויים מורכבים. נועם התייחס לשתיים מן הנערות שהופיעו בתוכנית. אחת מהן הופיעה לראיון עם אמה ועם אשתו של האב. הנערה בת החמשעשרה סיפרה כי הוריה נפרדו כשהייתה רכה בשנים, אך היא רואה באשתו של אביה אם מגדלת נוספת על אמה, בעלת השפעה רבה על התפתחותה. היא אוהבת להיות בבית אביה, סיפרה בלי היסוס, נהנית מפתיחותה של אשת אביה, מלבביותה ומאהבת החיים שהיא מקרינה על סביבתה. הילדים שנולדו לאביה ואשתו הם אחיה לכל דבר. אמה של הנערה התראיינה גם היא וסיפרה שעודדה את בתה לחלוק את חייה עם משפחת אביה. אמנם היא ואבי בתה לא התאימו זה לזה, אך הוא אדם טוב והזוגיות שלו עם אשתו השנייה מוצלחת ויציבה. בינתיים גם היא מצאה לה בן זוג כלבבה, אך גם בהיותה לבדה השפיעה אהבה לא רק על ילדתה, אלא גם על אשת בעלה לשעבר וילדיו, מתוך רצון שבתה תהיה חלק ממשפחה מורחבת, חמה ואוהבת. אם חשה אִפְעֵם קנאה בבעלה ובאשתו, היא נטרלה את הרגש הקשה הזה בעבודה עצמית והתגברה על תחושות המרירות והמסכנות.

הראיון האמיץ והחשוף הזה השפיע מאוד על נועם. לא היה גבול להתפעלותו. "אני מקנא בילדה הזאת שאמא שלה שלחה אותה לבית אביה בחיור", אמר לי ובעיניו ברק לח, "תארי לך, היא שמחה בשמחת בתה ועודדה אותה להיות בקשר טוב עם אביה ואשתו. אני בטוח שגם היא עברה קשיים רבים, אבל היא הצליחה להתגבר!" שוחחנו על גירויים נורמטיביים, ואמרנו שאין גירויים קלים, אך יש גירויים קלים יחסית. עם הזמן רוב הגירויים נשארים מאחור והחיים הרגילים מתחדשים. נועם סיכם זאת באומרו: "משתדלים לא לסבך את החיים עוד יותר."

* תכניתה של לבנה חכים בערוץ 2, בשנת 2003.

הראיון השני התמקד בנערה בת שבעעשרה, תלמידת הפנימייה של ביתהספר לטבע בשדה בוקר, שנהנתה מלימודיה והתעשרה מהם. חייה לא היו פשוטים. היא התמודדה עם הוריה ובניזוגם, עם אחותה ואחיה למחצה, ועם חייה בבתי הוריה שנישאו בשנית. נועם התפעל מכוחה הפנימי של הנערה. דיברנו על הגמישות ככלי בחיים, על הסתגלות ושיקום. הסיפור שהתחיל ב"אבא ואמא בישלו דייסה ולי לא נשאר" התפתח לסיפור של כוח והצלחה.

לאותה נערה לא היה בית. לא הייתה לה פינה משלה בעולם. היא מצאה את מקומה באהבת הטבע. ביתהספר לטבע הפך להיות משמעותי ביותר בחייה.

נועם, לעומתה, לא ניטש על ידי הוריו. לאמו הוא בן יחיד. הם היו משפחה של שניים, "ובחוף עולם מאיים ואב נוטש", אך הוא ידע בלבו כל הזמן שאביו אוהב אותו. אשר לאמו, היו תקופות שהצורך של אמו בנוכחותו היה נואש מדי, כאילו רצתה להפוך אותו לבן זוגה. אך גם ברגעי תסכול וסבל ידע שאמו רוצה שיצליח בזכות עצמו, שהיא מאחלת לו למצוא לו מקום בעולם. נכון, היא דאגה יותר מדי. כן, היה קשה לגדול עטוף בדאגה ואהבה עזות כל כך, אולם דאגתה נבעה מאישיותה, ומחשיבותו המכרעת בחייה.

בראיון השלישי שהעליתי, השתתפה אם לשני תינוקות – בת להורים גרושים. "הגירושים של הורי השפיעו על חיי יותר מן ההכרחי", אמרה. "אני כל הזמן פוחדת שגם הנישואים שלי יתפרקו, ולכן אני משקיעה בהם הרבה מעבר לנדרש. בדרךכלל אני מתאמצת כשאין צורך להתאמץ, במקום להיות ולשמוח. הפחד מגירושים מלווה אותי ועובר כחוט השני בחיי."

הראיון הזה משך אותנו לשיחה על מהות הילדות כתקופה של משחק, שובבות וחוסר דאגות, כל הדברים שנעדרו מילדותו של נועם. נועם היה ילד הורף, שגילה דאגה מתמשכת לאמו. עתה עליו לקחת אחריות לחייו, לשמור על יחסים טובים ותקינים עם שני הוריו, תוך העמדת גבולות ומניעת פלישה לחייו. אם יזהה פלישה, עליו להגן על עצמיותו ולא לוותר.

נועם הגיע למסקנה כי אל לו לפחוד ואל לו לדכא את הקשר שלו עם אביו, וכי עליו לעצב את הקשר שלו עם אמו כ"יחסי אִבֶּבֶן נורמליים". הבעתי פליאה על כך שלא הפך ל"ילד של שחור ולבן" – כלומר, שאמו תהיה בעיניו ה"טובה" ואילו אביו ומשפחתו יהיו רעים בתכלית. אמנם בגיל ההתבגרות, כשיבין יותר את המצב, הוא עלול להתמרד, כפי שקורה בגיל ההתבגרות. "אם היית מתמרד, איך זה היה קורה?" שאלתי שאלה היפותטית.

"תמיד חשבתי שעומדות בפניי שתי אפשרויות, "ענה נועם, "או להיות נגד אבא, או להיות נגד אמא, אבל עכשיו אני רוצה להיות ביחסים טובים עם שניהם."

הסברתי לנועם כי לא כל התמרדות היא שלילית והצעתי לו להחליף את המילה "התמרדות" ב"עצמאות". נועם הרהר רגע ואמר שאביו עבר אתו מספיק. לפעמים, גילה לי בחיוך אלכסוני, הוא חושב שהיה רוצה ללמד את אמו לקח, לעבור אל אביו, לבחור בחיים יותר נורמליים, אבל אז הוא מגרש את המחשבות הנועזות מתוך חשש לאמו. כן, סיכם בנימה עגמומית משהו, למרות אהבתה החונקת, קרוב לוודאי שיעדיף לגור עם אמו.

שאלתי אותו איך ניתן להקל על עצמו במעברים בין בית אמו לבין בית אביו; הוא אמר שכצעד ראשון יפסיק להסתיר מהאם את מערכת יחסיו עם אביו. אין זאת אומרת שהוא יספר בפרטי פרטים על כל ביקור אצל אביו, אך בוודאי שלא יסתיר עובדות חיים אמיתיות.

דיברנו על נקודות המפנה שהביאו להתפתחות הזאת. נועם מנה מספר נקודות שתרמו לכך: התנהגותו השפויה של אביו שלא נלאה מלחפשו ולא עזבו, נסיעת אביו לחו"ל, החבר החדש של אמו, הטיפול שהוא עובר, התבגרותו.

החבר החדש של אמו אפשר לה להרפות ממנו והפך את היחסים שלו עם אמו פחות אינטנסיביים. "היא פחות יושבת לי על הווריד. מקודם, כל דבר היה מעניינה. עכשיו זה אחרת." אמנם עדיין היא מתפרצת מהר, אך נרגעת יותר מהר, ונועם מעז להתנגד לה. בלבד הוא פוחד עדיין שהקשר שלה עם יעקב ישתבש. מה יהיה אז? "אמך חזקה מכפי שאתה חושב," הרגעתי אותו. בתחילת הגירושים הייתה חסרת אונים. תגובתה על חוסר האונים הפנימי הייתה שליטה

על הסביבה. היותו תינוק חסר אוניס חזק את הצורך שלה בשליטה. ישנם אנשים שחוששים כלכך מהתפרצות "הבלגן הפנימי", מספקותיהם ומחרדותיהם, וכתגובת נגד הם נוקטים בשליטת יתר ובסדר כפייטי. אמו עברה תקופה קשה, אך הפעם היא בחרה באדם עצמאי ובוגר, שידוע להעמיד לה גבולות. היא מכירה אותו שנים רבות, הם תורמים זה לזו ולכל אחד מהם חיים משלו. קיוויתי בשביל נועם ובשבילה שהקשר הזוגי ימשיך להתקיים ולהתבסס.

נועם סיפר כי כשאביו היה מרעיף עליו מתנות, הייתה אמו מעווה את פניה ואומרת: "מתנות במקום קשר." אביו לא ויתר. מתנותיו היו מעניינות – לגו מאוד מורכב, מחשב, משחקי מחשב, פלאפון, אופניים. הוא מימן לו את הקייטנות בחברה להגנת הטבע והיה בא לבקר שם. בטיולי הכיתה השתתף תמיד כמלווה.

ביקשתי מנועם להיזכר בחוויות טובות שלו עם אמו, והיו כאלה למכביר. לצד האהבה החונקת, השאיפה ההרסנית להרחיק את אביו מחייו, הייתה אמו ערה לרצונותיו, ובדרכה שלה רצתה עבורו רק טוב. הם היו מבלים מדי פעם, "מפנקים את עצמנו", כדברי אמו. "הטיול שלנו לחול"ל היה כף", אמר נועם.

נושא אחר שעלה בשיחות היו רגשות האשמה. נועם האשים את עצמו שהכאיב לאביו ולא היה מספיק חכם לעצב את קשריו עם אמו באופן שונה.

אמרתי לו כי בשל המגבלות שהטילה עליו אמו הוא לא הצליח לשמור על קשר טוב עם אביו, ואל לו להאשים את עצמו. דיברתי על מאזני שקילה פרימיטיביים, שאם עושים תנועה חדה או שמים משקל יתר בצד אחד, המאזניים בורחים מיד לצד השני. אהבתו לאביו הייתה תנודתית. משרק החל להתקרב אליו, היה נתקף רגשות אשמה כלפי אמו. כיום הוא חש רגשות אשמה כלפי אביו, ומטרת הטיפול היא לשחררו מאשמה, הרי הוא לא בחר בצד אחד ממקום של היתר, אפשר ועצמאות. כל השנים נכפה עליו קונפליקט נאמנויות מייסר ועתה עליו לדאוג לעצמו, להקשיב לצרכיו שלו. לרצונותיו, להיענות לסקרנותו, להתנסות. הכיוון הכללי נראה טוב. הכול פתוח לפניו: יחסיו עם אביו ויחסיו עם אמו.

בפגישות הבאות שוחחנו על "מיקום שליטה בחיים" (locus of control) מדובר במודעות ובידיעה הפנימית של הנפרדות. לכל אחד מאתנו יש זכות להרגיש את הרגשותיו ולבטא את מחשבותיו, גם אם הן אינן דומות למחשבות האחרים. רק כאשר מגיעים למודעות הזאת, אפשר לחיות בכוח השליטה הפנימית.

הנפרדות היא רבת עוצמה. לנועם אישיות משלו, הכוללת גם את דמויות הוריו שהפנים בתוכו. אישיותו הולכת ומתפתחת. השפעת הוריו עליו חזקה, אך עליו לפעול למען עצמו, לבטא את יכולותיו ולמצות את הנאותיו.

עודדתי את נועם להתגבר על פחדו מפגיעותה של אמו ולשוחח אֶתה. הצעתי לשוחח אֶתה על החבר שלה. הנושא הזה יהיה אבן־הבוחן ליכולתו לדבר אֶתה בפתיחות, בלי חרדה וחשש.

נועם קיבל את עצותי. הוא החל לספר לה על מקצת הנושאים שעלו בפגישותינו, נושאים שהיו סגורים לשיחה ביניהם. היא הקשיבה ברוב קשב אך לא הגיבה. ההקשבה הדוממת העידה על מחשבות, לא על כעס או התנגדות. בימים הבאים פנתה אליו בשאלות והוא השתדל לענות עליהן ככל יכולתו. יש שהתייעץ אתי כיצד לענות על שאלות מסוימות, כמו למשל אם הוא קשור לאיילה, אשת אביו. הוא היה עונה בדיפלומטיות כי הוא קשור אליה כמו שהוא קשור ליעקב, בן־זוגה של אמו, למרות שהקשר עם איילה היה שונה, מבוסס על צחוק, רגישות, הבנה משותפת וחוויות חיוביות. הוא העז לספר לאמו על אהיותו ובנושא זה היה אמיתי לחלוטין.

גם דנה השתנתה לאֶטה. גילויי העצמאות החדשים של נועם סייעו לה להתפתח באמצעותו. היא חייכה כשסיפר לה על אחרתו הקטנה, וחיוכה הרגיע את נועם. בשיחותינו אמרתי לו כי אותנטיות ודעה "נקייה" וישירה, בלי להצטדק או לרצות, מטות את המאזניים לטובה. נושא הברמצווה הועלה בתחילה עם אהוד. כיצד אתה רוצה לחגוג את בר־המצווה של נועם, שאלתי. אהוד אמר כי היה רוצה שכל המשפחה תהיה נוכחת בעלייה לתורה, כולל דנה. את המסיבה האישית יחגוג כל הורה כרצונו, עם נועם. בתוכניתו להזמין לארוחה חגיגית בביתו את בני המשפחה וכמתנה מיוחדת לטוס עם בנו לחו"ל לשבוע.

ביקשתי ממנו לשוחח על כך עם נועם ובמקביל לבדוק את הצעתו לגבי העלייה לתורה עם אמו של נועם, עלמנת למנוע מהנער את הצורך לתמרן ביניהם. להפתעתו, הצעתו התקבלה בחיוב.

הטיפול התומך עמד להסתיים. בסיכום המשותף שערכתי עם אהוד ונועם ציינו נקודות מפנה ותהליכי התפתחות. השארנו דלת פתוחה להתייעצות תקופתית בעת הצורך.

סיכום: תבניות, תפניות והתפתחויות

"השליטה הבלתישולטת", תיאוריה שעניינה זרימה, איזונים ומידתיות ביחסים אישיים הפליאה לעשות עבור אהוד מאז אימץ אותה כמודל התנהגות. הוא הצליח לעמוד באתגר המיוחד הודות לקשר התקיף שלו עם הוריו, לתמיכתם בו בילדותו, בנעוריו ובעת גירושיו.

במשבר האקוטי של הגירושים ובחוסר האונים שחווה, עלולה הייתה להתקבע באהוד תבנית של קורבנות, כעס ולוחמנות, אך פנייתו לעזרה טיפולית ברגע הנכון בלמה זאת. בעקבות הטיפול חדל "לשגע" את בנו, ובה בעת – לא ויתר עליו. הוא השפיע על בנו בחוכמה ולא מתוך נואשות, בשיחה ולא בכפייה.

אהוד הצליח ביחסיו המשפחתיים והזוגיים: הוא חווה אהבה ונהנה מנישואים מאושרים. שמחתו בבנותיו מאשתו השנייה סייעה לו להרפות מנועם, לא ללחוץ עליו.

בתחילת היכרותנו הרגיש אהוד קורבן – של דנה, של ביתהמשפט, של "השיטה", אולם במהלך הטיפול ויתר על עמדה זו, וכך פתח את עצמו לתפניות ולהתפתחויות.

התבנית של נועם הייתה תפקוד הורי. מגיל רך נטל על עצמו את הדאגה לאמו, לרווחתה הנפשית וליציבות חייה. הוא השיב לה אהבה סימביוטית, כפי שהרגילה אותו. את אביו, לעומת זאת, החזיק במרחק, במעין "שלום קר".

התפנית בחייו של נועם קשורה לתפנית בחיי אמו, שיצאה ממעגל אסילד לזוגיות בריאה. התפנית קשורה גם להתבגרותו, לצורך שלו

באוטונומיה, בחופש ובעצמאות. אמנם היו לו הישגים בלימודים, בחיי חברה ובתחביבים, אך לקראת ברהמצווה שלו העז לפרוץ החוצה בנושאים הרגשיים החשובים; הוא העז להתקרב לאביו ולמשפחתו, בדק את יחסיו עם שני הוריו, והחליט לדבוק בקו שהציב אביו, קו של שמירת איזונים ומניעת טלטלות. התפנית שעשה קשורה גם באביו, שרחש לו אהבה וכבוד וידע לענות על צרכיו הסמויים והגלויים גם בתקופות של היטלטלות בין הפטיש לסדן.

נועם התפתח במשך הטיפול ואף הגיע לאבחנות משלו. היה לו צורך לשחרר את הבלמים, לגלות את הסודות שנצר לאורך השנים, ולתת לגיטימציה לגעגועיו לאביו. הפתחותו בטיפול התירה את קונפליקט הנאמנויות והביאה לתפנית. מילד חרד, אמביוולנטי, מרצה וזהיר התפתח נועם לצעיר בעל דעות משלו, רגיש ומודע למורכבות חייו ולצרכיו. מתחת לשכבות העבר הכאוב התגלתה אישיותו הטבעית.

הטיפול היה מאוד משמעותי עבור המערכת המשפחתית כולה, כולל דנה, אשר למרות היעדרותה הפיסית הייתה נוכחת בעוצמה רבה בחדר הטיפול. לקראת סיום הטיפול יכול היה נועם לדבר אתה על נושאים "אסורים" ובעייתיים בלי חשש.

הטיפול פרם אצל נועם את סבך הסודות המשפחתיים ואת יחסיו האמביוולנטיים עם אמו. לראשונה נתן נועם אמון בדמות נשית שאתה יכול לחלוק את רגשותיו כלפי אמו. ההרשאה לפרוק את אשר על לבו והאמפתיה שחש בה פתחו בו אפיקי התפתחות והתבוננות שיובילו אותו לקראת התעצמות בעתיד.

לעומת הקורה בתחום הגירושים בעולם בשלושים השנים האחרונות, משתנה השדה המשפטי החולש על הגירושים בישראל באיטיות מתסכלת. במקרה שלפנינו, התקבלו המלצותיהם של פקידי הסעד לסדרי דין למערכת המשפט העמוסה כמעט ללא עוררין, כך קיבעו את שליטתה של האם על בנה ואת הרחקתו של האב מבנו, במיוחד בשנה הראשונה לחייו. אין ספק כי הרחקתו של האב בשנות הינקות הטביעה את חותמה על ילדותו. גם זכויותיהם של סבו וסבתו לא

הוכרו באותה עת. רק בשנתיים האחרונות אנו עדים לפסיקה חדשה ביחס לזכותם של סבא וסבתא לראות את נכדיהם.

רוב הסדרי המשמורת בנושא המעמד האישי בישראל מעוצבים בהסכמים ולא בפסקי־דין. קבלת השופט את המלצות פקידת הסעד לסדרי דין כלשונו מלמדת לעיתים על מגבלות כוחו של בית־המשפט. סביר להניח כי גם אם תבוטל חזקת הגיל הרך הקבועה בחוק הישראלי וגם אם בתי־המשפט לענייני משפחה יאמצו רטוריקה ניטרלית ביחס להורות, ימשיכו רוב הסדרי הראייה להתגבש בהסכמים ולא בפסקי־דין. כך תמשיך להתקיים העמדה המענייקה לאמהות יתרון על פני האבות כהורה מטפל.

במקרה של נועם היו מעורבים לא רק הוריו אלא גם עורכי־הדין, הגורמים המטפלים, המומחים לבדיקות מסוגלות הורית, ושופטים. אין לדעת בוודאות את מאזן הרווח וההפסד של המשפחה כולה ושל הילד הזה. גם אין לדעת מה היה קורה אילו לא נהג אהוד כפי שנהג, ובמקום זאת היה מנהל מאבק עיקש וקשה. כנראה היה מורחק מבנו עד לקיום הדיון השני, שארץ שמונה חודשים. אחריו היו נמשכים עוד ועוד דיונים, מאבקים, מתחים...

אבות אחרים היו אולי נלחמים בכל האמצעים עלמנת לקבל משמורת משותפת, המתבססת לאטה בארץ, אך בתקופת ינקותו של נועם, לא הייתה רווחת. המאבק היה ודאי מתמשך לאורך השנים המעצבות את התפתחות הילד, את הפנמת דמות האב ואת יצירתו של דפוס תקשורת בטוח. אין לדעת איך היו מאבקים נוספים משפיעים על נועם. האם היה הופך לבעל דפוס התקשרות חרד? נמנע, כועס? האם היה סרבן קשר, או ילד קרוע בקונפליקט נאמנויות, שמתפתל בין הוריו מתוך סבל ושסע פנימי.

ראו בנספחים לפרק 3: "אבא ואמא בישרו דייסה", על חזקת הגיל הרך לאחריות הורית משותפת.

פרק 3. אבא ואמא בישלו דייסה

חזקת הגיל הרך ואחריות הורית משותפת

חזקת הגיל הרך נקבעה בסעיף 25 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות תשכ"ב 1962. וכך נאמר בה:

"לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בסעיף 24 או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית המשפט לקבוע את העניינים האמורים בסעיף 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם, אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת."

בעבר היתה רווחת ומקובלת מציאות שבה מילאו נשים את תפקיד הטיפול בילדים בעוד האבות השקיעו בפרנסה. מגמה זו השתנתה. כיום הולך ומתקבע תהליך של שוויון בין ההורים בכל הנוגע לזכות ולאחריות למילוי תפקידים הוריים. זאת בשל השינוי במציאות החיים ובשל ההבנה כי חשיבותו של האב בחיי הילד אינה מוטלת בספק. המציאות היום שונה מהמציאות שבמסגרתה גובשה הדוקטרינה של חזקת הגיל הרך.

בכל מדינות ארה"ב, כמו בכל המדינות המערביות האחרות, בוטלו הסדרים משפטיים שהעניקו עדיפות לאמהות משמורניות אחרי הגירושין ונקבעו כללי משפט הנוקטים לשון יותר ניטרלית כגון: חזקת ההורה המטפל, משמורת משותפת ואחריות הורית משותפת או משמורת לאחד ההורים + joint custody (אחזקה משותפת) לשניהם, ולא רק שוויון באחריותם כאפוטרופסים על הילדים.

גם במקרים שהמשמורת ניתנה לאם, רק 14.8% מהאמהות הגדירו עצמן "עקרת בית" עם פתיחת הליך הגירושין בבית הדין הרבני. אנו עדים עתה להתפתחותה העכשווית של הורות חוצת גבולות מגדריים. בישראל פועל ארגון "הורות שווה" המייצג אבות ופועל לזרז שינוי חקיקה ואכיפה. ארגוני הנשים פוחדים משינויים בשל העדר שוויון תעסוקתי המתבטא בהפרשי שכר לרעת הנשים.

בחודש יוני 1997 הוקמה ועדת רוטלוי "לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומה בחקיקה." הוועדה פעלה עד חודש מרס 2003 והגישה את תוצאות עבודתה לאור עקרונות האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, המכירה בילדים כבעלי זכויות

אוטונומיים ואשר אושרה עלידי מדינה ישראל ב1991. לדעת השופט סביונה רוטלוי עדיין לא ניתן היה לבטל את חזקת הגיל הרך משום איבשות החברה הישראלית.

באוסטרליה הוקמה ועדה לבחינת המשפט העוסק במשפחה ובטובת הילדים. הוועדה הגישה מסקנות שישומו בכל רפורמה משפטית בשנת 1995 ועניינם בשימור "האחריות ההורית" של שני ההורים גם לאחר הגירושין גם אם ההורים אינם נשואים.

ועדת שניט, שהוקמה עלידי שר המשפטים במרס 2005, מונתה לבחון את החוק הקיים עלמנת להסדיר ולשפר את היחסים בין ילדים לבין הורים, לחלוקה ושיתוף באחריות ההורית בתקופת הגירושין ולאחריה, לרבות בחינתם מחדש של ההיבטים השונים של חזקת הגיל הרך והשלכותיהם על הציבור הרחב. על הוועדה הוטלה האפשרות לעגן בחקיקה את הסדרי החלוקה והשיתוף באחריות ההורים כלפי ילדיהם והחלת עקרון העל של "טובת הילד". כידוע, כל ילד זקוק לשם התפתחותו התקינה לקשרים משמעותיים עם שני הוריו. מחקרים שבחנו ילדים במצב גירושין, העלו כי יש חשיבות לקיומו של קשר סדיר וישיר עם שני ההורים. קרי: על שני ההורים לשאת באחריות משותפת לגידול הילד והתפתחותו. יש צורך בשינוי חזקת הגיל הרך שבחוק הקיים כדי לקיים את עקרון טובת הילד עלפי רוח האמנה הבינלאומית.

בנושא **חזקת הגיל הרך** חשוב לציין כי ועדת שניט אמנם מבקשת לבטל את חזקת הגיל הרך, אך מחילה במקומה הסדר חדש, הכולל מערכת שלמה של כללים חדשים. **האחריות ההורית** הינה נקודת המוצא להסדר החדש שמטרתו לצאת ממאבק משפטי לעידן של שיתוף פעולה בין ההורים ואפשרות שווה לשני ההורים למלא אחריות הורית כלפי ילדם תוך ראיית טובתו, רווחתו והתפתחותו הבריאה והתקינה.

"להורה החובה והסמכות להחליט ולפעול בענייניו, בזכויותיו ובמכלול צרכיו של ילדו עלפי טובת הילד". "האחריות ההורית כוללת, בין היתר, את הבטחת שלומו הגופני והנפשי, כלכלתו, בריאותו, התפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית והחברתית התקינה, חינוכו ופיתוח יכולותיו וכישוריו, מקום מגוריו,

קיום קשר אישי, ישיר וסדיר בין הילד לבין הוריו (להלן – 'קשר הורי') וקיום קשר בין הילד לבין בני משפחתו (להלן – 'קשר משפחתי'). "זכותו של הילד כי תמומש האחריות ההורית כלפיו על ידי הוריו."

סעיף 2 להצעת החוק לאחריות הורית. כפי שכבר נאמר, רוב המדינות ביטלו את חזקת הגיל הרך ואימצו את המודל של האחריות ההורית המשותפת. באוסטרליה נחקק ביולי 2006 חוק האחריות ההורית המשותפת. החוק מתבסס על הגישה של שותפות ההורים באחריותם לילדיהם. להורים זכות שווה להכריע בנושאים הקשורים לילד. החוק מחייב את ההורים לעשות מאמץ כדי לפתור את המחלוקות ביניהם בטרם פונים לבית המשפט. במקרה שלא הצליחו ליישב את המחלוקות, ייתן בית משפט "צו הורות", בה יקבע כי ההורים חייבים לשאת באחריות המשותפת. קריטריונים נוספים הקובעים את טובת הילד הם בגרותו ורצונו של הילד. גם בארצות הברית חזקת הגיל הרך בוטלה בשנת 1980, והמגמה הינה של הורות משותפת ועקרון טובת הילד ושמירה על האינטרסים החיוניים שלו.

ועדת שניט הסתמכה במחקרה על ספרות מקצועית פסיכולוגית רחבה, על מחקרים ודעת מומחים, על מנת לגבש את עקרונותיה, לרבות ספרות המתבססת על חקר התפתחותו הנורמטיבית של הילד בעת גירושין.

המחקרים הראו עוד כי ההסתגלות של ילדים להסדרי משמורת משותפת של שני הורים עדיפה על משמורת יחידנית והיא מביאה לתוצאה הכי קרובה למהות המשפחה השלמה. מכאן למדים אנו שהתיקון המוצע לפרק השני של חוק הכשרות נעשה על ידי חברי הוועדה מתוך מחקר מעמיק שנתמך בניסיון מדינות רבות בעולם, שאימצו את מודל האחריות ההורית, ומתוך הספרות המקצועית שתמכה בשינויים בחוק. במקרה של חילוקי דעות, כל אחד מההורים או הילד רשאים לפנות לבית המשפט שיקבע את אופן מימוש האחריות ההורית. במקרה זה "יכריע בית המשפט בעצמו או באמצעות מי שימצא לנכון."

(א) אם ההורים לא באו לידי הסכמה, ביתהמשפט יגבש עבורם את הסדר ההורות בהתאם לשבעת הקריטריונים הבאים המופיעים בס' 9(ב) לחוק המוצע:

1. צרכיו ההתפתחותיים המשתנים של כל ילד בהתאם למצבו, לגילו וצרכים מיוחדים ככל שהם קיימים;
2. רצון הילד, ככל שכשריו המתפתחים מאפשרים לברר, תוך מתן משקל מתאים לפי גילו ומידת בגרותו;
3. נכונותם של ההורים, יחד ולחוד, לשתף פעולה למימוש זכויותיו של הילד;
4. זכותו של הילד לקשר משמעותי, אישי, ישיר וסדיר עם שני הוריו;
5. כישוריו של כל אחד מההורים לממש את האחריות ההורית;
6. המידה שבה טיפל כל אחד מההורים בילד.
7. זכותו של הילד לקשר משפחתי ומידת הנכונות והיכולת של כל אחד מההורים לאפשר את מימוש הקשר.

סעיף 9 להצעת החוק מבטל את חזקת הגיל הרך בס' 25 לחוק. הקריטריונים המובאים לעיל, לוקחים בחשבון את זכותו של הילד לקשר אישי וסדיר עם שני הוריו, את זכותו כי יישמע קולו אם הגיע לבשלות מתאימה. כמו כן הם מתחשבים בהורה שטיפל יותר בילדו לפני הגירושין (ההורה העיקרי) ובזכות הילד לקשריו עם משפחתו הקרובה.

"אחריות הורית משותפת" היא המושג המשפטי המוצע בהצעת החוק במקום המושג משמורת משותפת, למרות שההיבטים הדומים אינם זהים.

משמורת משותפת

לאחרונה ניכרת עלייה במספר מקרי המשמורת המשותפת בהרשאת ביתהמשפט, שאף הגדיר את המשמורת המשותפת כ"דרך המלך". ייתכן שהנטייה הנוכחית, לאור המחקרים והצעת החוק לאחריות

הורית משותפת, הביאה לידי כך. המחקר שמועלה בדו"ח הביניים, אשר בדק אלפי מקרים של משמורת הורית משותפת, משמורת יחידנית ומשפחות שלמות, הגיע למסקנה כי יתרונותיה של המשמורת המשותפת לילד עולים על השיטה הקודמת, וילדים הנמצאים באחריותם המשותפת של הוריהם, דומים בתפקודם לילדים הגרים במשפחות שלמות.

בשיטות משפט אחדות מורגשת נטייה לעודד הורים להגיע להסדר של 'החזקה משותפת' (Joint Custody), המחלק ביניהם שווה בשווה את גידולו של הילד והטיפול בו. אמנם הסדר כזה מצריך רמה גבוהה של שיתוף פעולה בין ההורים השרויים בקרע ובמתח עקב הפירוד שחל ביניהם, כשם שקשיים טכניים עלולים להכביד על ביצועה של החזקה משותפת. אבל סירובו השרירותי של צד לשתף פעולה בקביעת הסדר להחזקה משותפת נזקף לחובתו, אם ההסדר נכשל, וכתוצאה מכך, על בית המשפט להחליט מי מבין ההורים ראוי להעדיף בקבלת החזקה בילד. היתרון הטמון בהסדר להחזקה משותפת הוא, בראש ובראשונה, חיזוק תחושת האחריות השווה והמשותפת של שני ההורים לילד, להבדיל מהסדר המשחרר את אחד ההורים, על פי רוב האב, מן הדאגה לילד.

"הביטוי 'זכויות ביקור' (Visitation Rights), שמשמשים בו כדי לתאר את זכויות המגע של ההורה הלא משמורן (Non Custodial Parent), רק מבליט את חולשת מעמדו של אותו הורה, כאילו היה אורח המבקר את ילדו ותו לא. בחברה בה נתבע שיווי זכויות ההורים וחובותיהם, מן הראוי היה ששיטת המשפט תטפח אחריות עקרונית שווה של שני ההורים הן בדאגה הטיפולית לילד והן בדאגה החומרית לו."

התפקיד החשוב והעיקרי ליישום העקרונות והכללים החדשים שפורטו בהרחבה במאמר זה, מוטל על השופטים, על פקידי הרווחה וגם על עורכי הדין. בידם האחריות הגדולה ליישם את עקרונות ההורות המשותפת. ניתן לנתב את המומחים שימונו עלידי בית המשפט ולהורות להם לשאול שאלות אחרות ממה שנהוג לשאול כיום במבחני מסוגלות הורית, כמו למשל, מי מההורים משתף פעולה

ודואג שילדו יהיה בקשר משמעותי עם ההורה השני ועם משפחתו הקרובה וכן שאלות אחרות הקשורות לאחריות ההורית. ההצעות שהגישה ועדת שניט טרם אושרו בחוק ועדיין מתקיימות התדיינויות בקרב אנשי טיפול, עורכי דין, הערכאות המשפטיות, שדולת הנשים, התארגנות הגברים וכו' בהקשר להצעות ולאופן יישומן. עבודתם של השופטת סביונה רוטלוי ועו"ד פרופ' דן שניט כבר משפיעה למעשה על השיח הציבורי בארץ, על אנשי הטיפול ועל החלטות השופטים. במקרים שההורים אינם יכולים להגיע לשיתוף פעולה יש לקבוע קווים מנחים, לפיהם בית המשפט יערוך בחינה דקדקנית של כל מקרה, תוך התחשבות במכלול הפרמטרים לצורך מתן הכרעה מושכלת ומנומקת באשר לטובת הילד.

לדעתי, קודם לקביעת הורות משותפת – במקרה ואין הסכמה בין ההורים – יש להפנות את ההורים למטפלים מומחים בטיפול משפחתי ובילדים בגירושין או למתאם הורי בעל כישורים. על מומחים אלה לראות אם יש מקום לקביעת הורות משותפת/משמורת משותפת ולהעניק הדרכה מקצועית להורים.

חוויה חדשה שתיתן לבית המשפט חייבת להינתן לאחר תקופה של קשר שוטף עם המשפחה והילדים ולא רק באמצעות מבדקים למסוגלות הורית. המבדקים צריכים, לדעתי, לעבור מקצה שיפורים ושינויים, ורק אז הם ימלאו נכונה את תפקידם, במיוחד במקרים קשים בהם יש ספקות ביחס להורות המשותפת או להחלטה על ההורה המשמורן. על הבודקים להכיר את הילדים לעומק ולא להסתפק בחומר הכתוב הנמסר להם מידי גורמי רווחה. גם מפגש האינטראקציה הבודד, שבו הורים וילדיהם שרויים בחדר תחת עיניהם הבודקות של הבוחנים, אינו מספיק כדי לקבוע אבחנות מלאות ונכונות.

פרק 4. מסרבנות קשר לבחירה מחודשת

טיפול סמכותי יצירתי

הטיפול בסרבנות קשר, שאֵתה מתמודדים מטפלים משפחתיים רבים, נעשה בדרך כלל על ידי התערבות משפחתית, הכוללת מפגשים של ההורה המסורב עם ילדיו במרכזי קשר, במשרד הרווחה, בליווי ובפיקוח, אך התגובות הן איטיות מאוד. לעתים, המשפחה מטופלת על ידי צוות מטפלים שבראשם Case Manager.

המשפחות האלה מתישות את המערכת. הטיפול בהן נמשך שנים ורבים מהניסיונות לקיום קשר נורמטיבי רציף ומתפתח אינם מצליחים. עבודתי הציבורית השוטפת בעבר כאחראית לנושא המעמד האישי בעיריית תל אביב הביאה לטיפול משפחות רבות שהתגרשו. בשיתוף פעולה רב שנים עם המרפאה לילד ונוער ברמתחן טיפלנו גם בנושא סרבנות הקשר שהפך באותה עת לאחד הנושאים המרכזיים ביותר בעבודתי המקצועית.

העמותה לילדים בסיכון, ובראשה פרופ' נתנאל לאור, פרופ' פזי תורן וצוות טיפולי נרחב, עמו נמניתי כיוזמת הפרויקט, החליט לקחת על עצמו את הטיפול הקבוצתי המשפחתי הכולל בניכור הורי. התקיימו שלושה מחזורי טיפול בין השנים 2002-2006. כל משפחה שאותרה בה סרבנות קשר שולבה בפרויקט במשך כחצי שנה. העמותה לילדים בסיכון "מרכז חוסן" מימנה את עיקר הטיפול הרבמערכתי הזה בהשתתפות עצמית מינימלית של המשפחות. הצוות כלל מומחים מתחומים שונים, פסיכיאטרים, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים פסיכותרפיסטים.

הפרויקט היה מודל חדשני שנועד לתת מענה טיפולי מערכתי למשפחות שאובחנה בהן תופעת סרבנות קשר. מטרת הפרויקט היתה לקטוע את הקשר בין סכסוך הגירושין של ההורים לבין הילד(ים), תוך הבנה טובה יותר של הנזקים הנגרמים מסכסוך כזה והכלה והבנה של כל אחד מהצדדים הנוגעים בדבר. כל המשפחה טופלה במסגרות קבוצתיות נפרדות במקביל. כל הורה שולב בנפרד בקבוצת הורים מעורבת של אמהות ואבות, של הורים משמורנים והורים מסורבים.

הילדים שולבו בקבוצת ילדים בגיל 8-14 שכללה גם אחים. ילדים בגילים אחרים שולבו במפגשים פרטניים.

ההפניה לקבוצות נעשתה על ידי בתי המשפט ופקידי סעד לסדרי דין. לאורך התכנית נדרש שיתוף פעולה מתמשך והדוק עם שופטי בתי המשפט למשפחה ועם לשכות הרווחה השונות. במידת הצורך נערכו מפגשים עם פקידי הסעד לסדרי דין וראיון ראשוני עם המשפחות לאבחון התאמתם לפרויקט. המחזור הראשון המשפחתי-קבוצתי נערך בהנחיית ובהדרכת, בשיתוף עם פקידי הסעד של עיריית תל אביב שהנחו את קבוצות ההורים. פסיכותרפיסטים מהמרפאה לילד ולנוער ברמת השרון הנחו את קבוצת הילדים. התקיימו שלושה מחזורי טיפול בין השנים 2002 ל-2006 במרכז הקהילתי ע"ש בריל, רמת חן, ע"י פסיכיאטרים, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים. עלמנת לשמור על תיאום בין מנחי הקבוצות נפגשו במשך הפרויקט כל המנחים עם כל ההורים והילדים. הטיפול הקבוצתי כלל 16 מפגשים חדשבוועיים, שבהם טופלה כל המערכת המשפחתית בזמנית, במסגרות קבוצתיות מתאימות, חרף סרבנות הקשר. בין המשתתפים היו משפחות שהילדים לא ראו את אחד ההורים מספר שנים (פזי תורן, אלישבע זהר רייך ואחרים*).

הטיפול נערך על פי תוכנית מקצועית מובנית, ולווה בהדרכה שוטפת של הצוות המטפל. בסיום הטיפול נערכו ישיבות סיכום וניתנו המלצות לגורמים בקהילה לתכנון המשך הליווי המקצועי.

עבודה זו היתה ייחודית. לא ידוע על קיום תוכנית רבמערכתית כזו בארץ ובעולם קודם לכן ועד היום. הוצעה שיטת התערבות לחידוש הקשר במשפחות שהפגינו סרבנות קשר חריפה. השיטה נקראת Group Family Expressive Therapy והיא שמה לה למטרה, באמצעות הטיפול המשפחתי הקבוצתי המשולב, בנייה מחדש של המרקם המשפחתי על ידי תיקון החוויות הטראומטיות בשילוב אָמנויות, בהבניית דפוסי חשיבה והתנהגות חדשים, בשימוש בכלים פסיכודרמטיים למען הבראת המשפחה.

העבודה הרבה שהושקעה במשפחות הניבה פירות ונתנה מענים מרגשים. החלה הידרבות בין הורים משמורנים ומסורבים בתוך הקבוצה. התהליכים הקבוצתיים (תמיכה, שיקוף, ייעוץ, הזדהות)

הביאו לעיבוד כעסים ועניינים לא פתורים שהיו קשורים לתהליך האבל על אובדן המשפחה השלמה. היו סיטואציות של הכללה, כלומר המסקנות מן המפגש הקבוצתי יושמו בחיים שמחוץ לקבוצה, לקשר טוב יותר עם הגרושה ועם הילדים. הובנה הדינמיקה שמובילה לסרבנות קשר. הובן המקום הרגשי של הילדים בתהליך הגירושין והובן התפקוד ההורי בגירושין קשים ומורכבים. כל משפחה לקחה על עצמה אחריות לשינוי.

בקבוצות הילדים עובדו גירושי ההורים והפרידה, בוטאו רגשות התסכול וחוסר האונים, ניתן מקום לביטוי כעסים כלפי עולם המבוגרים והממסד. הילדים שיתפו זה את זה בנושאים שלא דובר בהם. נסללה הדרך לקשר עם ההורה המסורב מול הגנת היתר של ההורה המשמורן וניתן מקום לקול אינדיבידואלי בקרב האחים.

הפרויקט הופסק בשל העומס הרב שהיה מוטל על פקדי הסעד לסדרי דין. עקב כך נוצרו תורי המתנה ארוכים. האטה זו מנעה הפנייה של משפחות שהיו זקוקות לפרוייקט. התעוררה גם בעיית התקציב. כוח האדם המקצועי שטיפל במשפחות נדרש לתת שעות עבודה מרובות מעבר לשעות עבודתם השוטפת.

גם כיום נדרשת עבודה מקצועית מרובת שעות כדי לפתור את בעייתן של משפחות סרבניות קשר. פסיקות חדשמשעיות של שופטים ואכיפת החוק יעזרו לפתור את בעיית סרבנות הקשר בקרב משפחות בגירושין. עד היום ידוע על 10-15% של משפחות בגירושין המוגדרות כמשפחות סרבניות קשר.

הטיפול כולל בתוכו את נושא רצון הילד, טובת הילד וזכויות הילד, אך במקרים קשים של סרבנות קשר הוא מתעלם מזכויות ההורה המנוכר ומדבר רק על חובותיו. במקרים שבהם ניתנות חוות'דעת חדשמשעיות על חלקו הפעיל של ההורה המשמורן בהסתה ובניכור לא מופעלות עליו סנקציות, כולל סנקציות כלכליות, להפסקת פעילותו זו. בכל שנות עבודתי ביקשתי מהרשות השופטת להטיל סנקציות כלכליות רק במקרים בודדים, שבהם נשללו מן ההורה המסורב הסדרי ראייה וביקורים קבועים. לצערי, סנקציות אלה לא הופעלו וסרבנות הקשר במשפחות אלה ממשיכה להתקיים לאורך שנים.

